

EVHARİSTİYADA İSA MESİH: SEMBOL VE/VEYA GERÇEK

Canan SEYFELİ*

Öz

Çalışmanın konusu Evharistiyada İsa Mesih'in varlığı ve bunun niteliğidir. Tarihsel süreçte konuyla ilgili ileri sürülen görüşleri sembol ve gerçek kavramları altında toplamak mümkündür. Ancak bu ikisini birlikte kabul edenler de olmuştur. Evharistiya sakramentinin en tartışmalı noktası ekmek ve şarabın kutsanması ve bunun İsa Mesih'in bedeni ve kanına dönüşmesi meselesidir. Bu, İsa Mesih'in "bu benim bedenimdir." sözüne dayanmaktadır. Bu söz kendi içinde bir paradoksu barındırır. Bir tarafında Mesih'in sözü vardır, dolayısıyla bu söz Tanrı'nın emridir ve gerçek kabul edilmelidir. Diğer tarafında ise beden ve kan olarak nitelenen ekmek ve kâse vardır, dolayısıyla akıl eşyanın tabiatını kabul etmeyi gerektirir. Çünkü eşyanın tabiatına göre ekmek beden yapılamaz. Dolayısıyla Hıristiyanlık tarihi bu paradoksu çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Evharistiya ritüeli öncelikle Pavlus'un etkisiyle şekillenirken mesele geç bir dönemde ve Katolik Kilisesi'nde tartışılmıştır. Katolik Kilisesi sorunu uzun süre tartıştıktan sonra Trent Konsili'nde *transubstantiation* kavramıyla dogmalaştırmıştır. Doğunun kadim kiliseleri ise tartışmaya gerek duymamışlar ve çoğunlukla anlaşılmas ama hakikat olduğunu kabul etmişlerdir. Reform kiliselerine gelince, Katolik çizgiden ayrılmış oldukları için tartışmayı sürdürmüşler ve böylece Katolik Kilisesi'ne karşı kendi fikirlerini geliştirmişlerdir. Luther, beden ve kanın gerçek olduğunu ve dönüşümün sadece tözde değil arazda da gerçekleştiğini kabul etmiştir. Sonuç olarak görüşler ya sembol ya da gerçek anlamını taşıyan kavramlarla açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evharistiya, İsa Mesih, Beden, Dönüşüm, Töz Dönüşümü

JESUS CHRIST IN EUCHARIST: SYMBOL AND/OR REAL

Abstract

The subject of the study is the existence of Jesus Christ in the Eucharist and its quality. In the historical process, it is possible to gather the opinions put forward on the subject under the concepts of symbol and reality. However, there were also those who accepted these two together. The most controversial point of the Eucharist sacrament is the consecration of the bread and wine and its conversion into the body and blood of Jesus Christ. It is based on the word of Jesus Christ: "This is my Body.". This statement

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 16.03.2022, Accepted / Kabul Tarihi: 30.05.2022

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi

e-posta: cseyfeli@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0002-3379-2812

contains a paradox in itself. On one side is the word of Christ, so this word is God's command and must be considered authentic. On the other side, there is the bread and the bowl, described as Body and Blood, so the mind requires accepting the nature of things. Because according to the nature of things, bread cannot be made into a body. Therefore, the history of Christianity has tried to resolve this paradox. While the Eucharist ritual was shaped primarily by the influence of Paul, the issue was discussed in a late period and in the Catholic Church. After discussing the problem for a long time, the Catholic Church dogmatized it in the Council of Trent with the concept of *transubstantiation*. The ancient churches of the East, on the other hand, did not need discussion, but they have admitted that it is the truth although it is mostly incomprehensible. Because of their separation from the Catholic line, the Reformed churches continued to argue and thus developed their own ideas against the Catholic Church. Luther recognized that body and blood are real and that transformation takes place not only in its substance but also in its accident.

Keywords: Eucharist, Jesus Christ, Body, Transformation, Transubstantiation

GİRİŞ

Makalenin konusu Evharistiyada İsa Mesih'in varlığı ve bunun niteliğidir. Evharistiyada Mesih'in varlığı konusundaki fikirler farklı terimlerle ifade edilse de sonuçta temel olarak sembol ve/veya gerçek fikirlerinde odaklanmaktadır. Buna göre ekme-k beden ve şarap-kan ilişkisine dair görüşler bunlardan birisine veya her ikisine yer verme şeklinde gelişmiştir. Tarihsel süreç içerisinde gelişen bu fikirler, çalışmada Kutsal Kitap'tan Reform çağına kadar kadim kiliseler üzerinden ele alınmıştır.

Evharistiyada Mesih'in varlığı ve varlığının niteliği meselesi, Hıristiyanlık için Kutsal Kitap'ta kurulmuş, Kilise Babalarının yorumlarıyla son biçimini alamamış ve bu nedenle Ortaçağ'da tartışılmış, Reformla birlikte farklı fikirlerle yeniden tartışmaya açılmış ve buna karşı Katolik Kilisesi'nde dogmalarla dondurulmuştur. Doğunun kadim kiliselerinde ise anlaşılmasa da iman edilerek çoğunlukla gerçek fikri kabul edilmiştir. Ancak neticede çözüme kavuşturulamayan zor konulardan birisi olmuştur. Çalışmanın amacı, tarihsel süreç içerisinde Evharistiyada Mesih'in varlığı ve niteliğiyle ilgili temel görüşleri ve tartışmaları ana hatlarıyla ele almak ve bunların zeminini ortaya çıkarmaktır.

Çalışmada, bu meselenin çözümünün bu kadar zor ve uğraştırıcı nitelikte olmasının temel sebebinin bir paradoks barındırmasından kaynaklandığı görülmüştür. Paradoks iman ve akıl ikileminde meydana gelmiştir. Buna göre bir tarafında kısaca İsa Mesih'in "bu benim bedenimdir." sözü vardır. Bu inananlar için inkâr edilemez ve vaz geçilemez bir Tanrı sözüdür. Diğer tarafta ise ekmeğin beden olması veya bedene dönüşmesi konusu vardır. Bu ise akla ve eşyanın tabiatına aykırı bir durumdur.

Dolayısıyla çalışmada bunları bir araya getirme veya paradoksu giderme çabası tarihsel süreçte incelenmiştir.

Konu bu hususlar dikkate alınarak sırasıyla “Evharistiyada İsa Mesih’in Varlığı ve Niteliği”, “Kutsal Kitap’ta Evharistiya: Son Akşam Yemeği”, “Evharistiyada İsa Mesih: Patristik Dönem”, “Evharistiyada İsa Mesih: Katolik Kilisesi ve Töz Dönüşümü”, “Evharistiyada İsa Mesih: Diğer Bağımsız Kadim Kiliseler” ve “Evharistiyada İsa Mesih: Reform Dönemi ve Reformist Kiliseler” başlıkları altında ele alınmıştır.

1. Evharistiyada İsa Mesih’in Varlığı ve Niteliği

Evharistiya, Hıristiyanlıkta görünmez lütufların verildiği görünür işaretleri bulunan ayinler şeklinde öz olarak ifade edilen sakramentlerden birisidir. Hatta Hıristiyan teolojisiyle yakın ilişkisi nedeniyle Hıristiyanlık tarihinde sakramentler fikrinin gelişimi Evharistiyayla başlayıp onun üzerinden yürümüştür. Bu durum, sakramental ayinler arasında onun önemini vurgularken hakkında çok fazla tartışma yapılmasına da yol açmıştır. Aslında Evharistiyanın bu özelliği Hıristiyan teolojisinin özü olan Mesih öğretisiyle yakın ilişkisinden kaynaklanır. Buna göre Mesih öğretisinin merkezinde yer alan çarmıh ve çarmıhta gerçekleşen kurban (yeni antlaşmanın kanı) fikri Mesih’in elçilerle Son Akşam Yemeğine dayanır ve Evharistiya İsa Mesih tarafından bu yemekte kurulmuştur¹.

Sakramentleri başka bir açıdan İsa Mesih’te bir olmak veya Hıristiyan olmak ve Mesih’te öylece yaşamak diye tanımlamak da mümkündür. Buna göre Vaftizle giriş yapan inanan bir Hıristiyan için Evharistiya zirvedir ve sürekli tekrarlanarak zirvede kalmaktır. Dolayısıyla Evharistiyanın temel anlamı, İsa Mesih ve Kilisesinin bir olmasıdır. Hıristiyan, yani Mesihçi olmayı vurgulayan bu anlam Evharistiyanın Mesih öğretisiyle ilişkisini ifade eder. Mesih öğretisi Evharistiyada hem anlam hem de uygulama olarak görünür hale gelmiştir. Bu, sakramentler teolojisinin gelişiminin de Evharistiya üzerinden yürütülmesine yol açmıştır². Bu nedenle Evharistiyanın Hıristiyanlık tarihinde önemli ve tartışılan bir konu olması, özellikle onun Mesih öğretisindeki İsa Mesih’te bir olma anlamıyla ilişkilidir. Bu anlamın Hıristiyanlıktaki önemi ise öğretinin merkezinde duran İsa Mesih’in hem insan hem de tanrı tabiatıyla kabul edilmesinden kaynaklanır. Dolayısıyla Evharistiyada İsa Mesih teni ve kanıyla varsa ve bu ekmek ve şarapsa, vaftizli komünyonu (kutsamıyla İsa Mesih’in teni ve kanına dönüştüğüne inanılan ekmek ve şarap) aldığında İsa Mesih’i almıştır anlamına gelir. İnanmakla ilgili noktada bunu anlamak kolaydır, ancak bu inanılanı ispatlamak, akla uygunluğunu ortaya koymak veya inanılan şeyin nasıl gerçekleştiğini açıklamak kolay değildir. Bu nokta, Evharistiyada İsa Mesih ve ekmek-şarap ilişkisini açıklama ve açıklanana iman etme problemini ve bununla ilgili tartışmaları ortaya çıkarmıştır.

¹ Canan Seyfeli, “Mesih Sırrı’: Sakramentler Fikrinin Kutsal Kitap’taki Dayanağı (Pavlus)”, *Ortadoğu ve Göç* 11/2 (2021), 348-364.

² Canan Seyfeli, *Ermeni Kilisesi’nde Sakramentler* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2015), 107, 282, 448, 536.

Evharistiya ritüelinde inanç ve uygulamada farklılıklar olsa da sıradan ekmek ve şarabın İsa Mesih'in tenine ve kanına dönüştüğüne ve bunun genelde ayinin Evharistiya diye isimlendirilen ilk kısmında gerçekleştiğine inanılmaktadır. İnanılana göre kahin (ayini idare eden papaz veya piskopos) kapalı perdeler ardında sunakta ekmek ve şarabı yükseğe kaldırarak kutsama formülünü söylediğinde Tanrı Kutsal Ruh'uyla iner ve gizemli bir şekilde lütfunu yerleştirir, böylece dönüşüm gerçekleşir. Burada meydana geldiğine inanılan dönüşümün nasıl olduğu hakkında bir konsensüs olmayıp Kilise Babalarından günümüze farklı görüşler ileri sürülmüştür. Tartışmaları çoğunlukla kavramlar üzerinden yürütülen bu görüşlerin iki temel kavramda, sembol veya gerçek, odaklandığı söylenebilir. Ancak Mesih'in Evharistiyadaki varlığının hem sembolik hem de gerçek olduğunu kabul edenler de vardır. Bununla birlikte varlığının gerçek olduğunu kabul edenler çoğunluktadır ve bu nedenle asıl tartışma dönüşümün niteliği konusundadır. Katolik Kilisesi tartışmalar sonucunda töz, yani cevher değişiminin gerçekleştiğini *transubstantiation* terimiyle karşılayarak dogmalaştırmıştır. Ancak takdisten sonra bile fiziksel ve doğal özelliklerini koruduklarına göre, ekmek ve şarabın başka bir kategoriye dönüşümünü açıklamak veya ispatlamak nasıl mümkün olur? İman noktasında bu şöyle açıklanabilir: Tanrı'nın gücü her şeye yeter, hatta babasız doğum veya ölümden sonra diriliş nasıl gerçekleşiyorsa dönüşüm veya yoktan var etme de gerçekleşebilir. Hıristiyanlık tarihinde kadim kiliselerin çoğu geleneksel kabule uyarak iman ve ikrarda bulunmuştur. Ancak Katolik Kilisesi her daim akla uygunluk peşinde olmuştur. Bunun için tartışma daha çok Katolik Kilisesi'nde süregelmiştir. Bununla birlikte tartışmalara dahil olsun ya da olmasın tüm kiliseler Evharistiyanın temel kaynağı olan Kutsal Kitaba inanır, onu okur, hayatını ona göre düzenlemeye çalışır, dolayısıyla sessiz de kalsa bu meseleyle karşılaşır. Bu ise her kilisenin en azından dile getirilmeyen bir görüşü olduğunu gösterir.

Tarihsel süreçte Evharistiyada İsa Mesih'in varlığına dair görüşlerin hem sembol hem de gerçek kavramları üzerinden yürütüldüğü görülür. Sembol kavramı kullanılsın ya da kullanılsın tip, figür, mecaz, teşbih, temsil, suret, numune, örnek gibi terimlerle açıklanan görüşleri de sembol fikri altında toplamak mümkündür. Ayrıca, Trent Konsili (1545-1563)'nde Evharistiya fikrinden dolayı lanetlenenler için kullanılan terminoloji tartışma alanında sembol kavramının önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bu, Evharistiya ekmeği ve şarabında Mesih'in bulunuşunu işaret, simge ve etki/meziyet olarak kabul edenlerin lanetlenmesinde açığa çıkmaktadır³.

Evharistiyada Mesih'in varlığını gerçek kabul edenler fikirlerini farklı kavramlarla açıklama çabasında olmuşlardır. Bu kavramlardan en yaygın olanı ve kabul göreni Katolik Kilisesi'nin dogmalaştırdığı ve Ortodoks Kilisesi'nin de kabul ettiği *transubstantiation*dır (Transubstantiasyon, töz dönüşümü). Bu kavram XI. Yüzyıldan itibaren Katolik çevrede geliştirilmiş bir fikirdir. Tartışmalar Evharistiyada İsa Mesih'in

³ Charles Hodge, *Systematic Theology (III)* (New York: Charles Scribner's Sons, 1898), XX/19.

gerçek varlığı üzerinde yürütülürken meydana gelenin değişim veya dönüşüm kavramıyla ifade edilmesi söz konusu olmuştur. Katolik öğretisi bu kavramı kullanırken dönüşüm (Lat. *conversio*) veya salt değişim (Lat. *mutatio*) kavramlarından ayırmaya çalışarak tözsel bir dönüşüm olduğuna karar vermiştir. Töz dönüşümü fikri Lateran (1215) ve Lyons Konsillerinde (1274) kabul edilmekle beraber Trent Konsili'nde dogmaya dönüştürülmüştür. Bu fikirde değişim ya da dönüşüm, İsa Mesih'in Kana'da, düğünde, suyu şaraba dönüştürmesine matuf olarak açıklanmak istenmiştir. Bu, töz dönüşümünü (*transubstantiation*) ifade etmektedir⁴. Töz dönüşümüyle, Evharistiyada kutsamadan önce ekmek ekmek tözüne, şarap ise şarap tözüne sahipken kutsamayla birlikte gerçekten (töz olarak) İsa Mesih'in teni ve kanına dönüştükleri kabul edilmiştir.

Katolik Kilisesi'ne karşı tartışmaları sürdüren reformist düşünce de farklı kavramlar üretmiştir. Bu kavramlardan *consubstantiation*, *impanation* ve *invination* terimlerinin örneklem olarak alınması konunun anlaşılmasına yardımcı olacak niteliktedir. Bu kavramlardan ilki özdeşlik, öz birlikteliği ve töz birlikteliği anlamlarına gelmektedir. Protestan reformunda kabul gören bu görüş resmi olmayan çevrede yanlış olarak Luterci öğretisi için kullanılmıştır⁵. Bu görüşe göre Mesih'in bedeninin özü ekmeğin özünüyle, kanının özü yine şarabın özünüyle birlikte vardır⁶. Dolayısıyla kutsamayla birlikte ekmek ve şarap kendi tözlerini kaybetmemişlerdir.

Impanation (impanasyon), her iki maddede de değişiklik olmaksızın hipostatik bir birlik içinde İsa'nın bedeninin Evharistiya ekmeğinde bulunması fikridir⁷. Eğer bu şarap için ifade edilecekse, yine her iki maddede de değişiklik olmaksızın Evharistiya şarabına Mesih'in kanının dahil olması anlamında *invination* tabiri kullanılmıştır⁸. Başlangıçta Luther'in bir takipçisi olan Osiander (1498-1552) tarafından öğretilerek ileri sürülen fikir bir taraftan Katolik öğretiyi reddederken diğer taraftan Evharistiyada Mesih'in varlığının gerçek olduğu fikrini korumayı hedeflemiştir⁹. Bu fikre göre, Mesih ekmek ve şarabın özleriyle gerçekten birleşmiş olan insan bedeni aracılığıyla Evharistiyadadır, dolayısıyla gerçekten tanrı olarak mevcuttur. Enkarnasyondan hareketle üretilen bu düşünce Mesih'in insan bedeninin ekmekte mevcut olduğu fikrine dayanır¹⁰.

⁴ Joseph Pohle, "The Real Presence of Christ in the Eucharist", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: Robert Appleton Company, 1909), 5/1280.

⁵ "Consubstantiation", *Britannica* (Erişim 13 Kasım 2021).

⁶ Thomas Scannell, "Consubstantiation", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: Robert Appleton Company, 1908), 4/716.

⁷ "Impanation", *Merriam Webster* (Erişim 13 Kasım 2021).

⁸ "Invination", *Merriam Webster* (Erişim 13 Kasım 2021).

⁹ "Impanation: Catholic Dictionary", *Catholic Culture* (Erişim 13 Kasım 2021).

¹⁰ Joseph Pohle, "Impanation", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: Robert Appleton Company, 1910), 7/1518.

2. Kutsal Kitap'ta Evharistiya: Son Akşam Yemeği

Hıristiyanlık kendi görüşünü ve geleneğini biçimlendirirken Yahudi geleneğini de dikkate almıştır. Bunun en önemli örneği Eski Antlaşma diye isimlendirdiği Tanah'ı kutsal metin olarak kabul etmesidir. Yahudi geleneğinin etkili olmasının temel sebeplerinden birisi Yeni Antlaşma çağıının kurucularının Yahudi olması ve Eski Antlaşma'yı kullanıyor olmalarıdır. Bu nedenle hem inanç hem de uygulama yönüyle Hıristiyanlığı ilk şekillendiren Eski Antlaşma'ya dayalı Yahudi geleneğidir. Dolayısıyla Evharistiyada İsa Mesih'in varlığı ve bunun nasıl gerçekleştiği konusunun aydınlatılmasında öncelikli olarak Eski Antlaşma'nın dikkate alınması ve değerlendirilmesi gerekir.

Hıristiyan düşünce tarihinde, mesela birçok Kilise Babasında işlenen Eski Antlaşma'da sır olan Mesih İsa'nın önceden tasarlanmış öfingürlerinin mevcut olduğu fikri Yahudi geleneğiyle ilişkisini açıklayıcı bir örnektir. Bunlardan ilki İbranilere Mektubun ısrarla üzerinde durarak Mesih'in Melkisedek düzeni uyarınca başkahin olduğu, onun kahinliğinin Harun düzeni uyarınca olmadığı ve onun Levili kahinlerden olmadığı vurgusudur. Melkisedek Şalem kralıdır ve kahindir. Mesih ise Yerusalemler kralıdır ve sonsuza dek kahindir (İbr.7:1-25). Melkisedek ekmek ve şarap sofrasında Avram'ı kutsar (Yar.14:18-19). Bu kutsama biçiminin bir gelenek olduğu Eski Antlaşma'nın diğer metinlerinden anlaşılır. Buna göre İshak Yakup'u kutsarken önce av etinden ve şaraptan oluşan yemeği yer ve onu kutsar (Yar.27:25-7). Burada kutsama Evharistiyanın temelinde (Son Akşam Yemeği) bulunan şükretme anlamındadır. Bu kutsama, Tanrı'nın kutsadığı soyun İbrahim'den İshak'a geçerek Yakup soyunda devam eden bir çizgiyi ve düzeni ifade eder. Bu, kahinlik ve krallığın ikisi aynı anda ve birlikte kutsama ritüeliyle nesilden nesile aktığını gösteren bir şecere anlamına gelir.

Eski Antlaşma ekmek ve şarabı sunu olarak da ifade eder. Bu, adeta Evharistiyada ekmek ve şarabın altarda sunulması ve kutsanmasını anlatır. Musa'ya çadır mabet tanımlanırken üzerine ekmeklerin konduğu masa Tanrı'nın huzuru olarak ifade edilir (Çık.25:30; 40:23). Süleyman, mabedi yaparken ekmeklerin Tanrı'nın huzuruna konduğu bir masa, sunak da yapar (1.Kr.7: 48). Yoel'den tahılla birlikte şarap sunusu yapıldığı da anlaşılır (Yoe.1:9). Levililerde ise ekmek sallamalık sunu olarak takdim edilir (Lev.23:17). Bu kahinler soyundan gelen erkeklerin yediği bir sunudur (Lev.7: 6). Ekmek, İsrail halkı ile Tanrı arasında yapılan antlaşmanın bir simgesi konumundadır: *"Bu ekmek, İsrail halkı adına sonsuza dek sürecek bir antlaşma olarak, her Şabat Günü aksatılmadan Rab'bin huzurunda dizilecek."* (Lev.24:8).

Yeni Antlaşma'da ekmek ve kâse figürü birlikte anılırken doğrudan Evharistiyaya kaynaklık eder. Ancak özellikle ekmek figürü Evharistiyayı ilgilendiren anlamlarla çeşitli şekillerde geçer. Ekmek bölme, birlikte yemek yemeye ve birlik olmayla ilişkilidir. Bu, bir eylemi ifade eder ve İsa Mesih, Elçiler ve Pavlus gibi cemaate sonradan katılanlar dahi bu eylemi gerçekleştirir.

Yeni Antlaşma'da ekmek figürü, beş ekmekle beş bin kişinin,¹¹ yedi ekmekle erkekleri dört bin kişi olan kalabalığın¹² doyurulmasında sofraya ve ekmek bölmeyle ilişkili olarak geçer. Evharistiyanın arkaplanına paralel şekilde geçtiği yer ise Luk.24:30'da diriliş sonrasında Emmaus köyünde bir süre birlikte yürüdüğü iki kişinin daveti üzerine sofraya oturdukları ve İsa'nın ekmeği aldığı, şükrettiği ve bölüp onlara verdiği yerdir. Yine diriliş sonrası İsa'nın öğrencileriyle birlikte ekmek bölmesi (Luk.24:30-35) bir geleneksel sofraya adabına işaret etmektedir.

Yeni Antlaşma'da ekmek bölme figürü iki farklı şekilde geçerken ilki Evharistiyanın kuruluşunu diğeri ise ritüel uygulamaya dönüşümünü göstermektedir. İlki Son Akşam Yemeğindedir. Sinoptik İncillerde bu yemek Evharistiyanın kuruluşu anlamında geçerken Pavlus'ta bir defa ekmek ve kâse figürüyle ritüel boyutunu da göstererek geçer. Çünkü Pavlus'ta artık bir araya gelerek ekmek bölme adeti gelişmiştir. Ancak Yuhanna'da yemeğin yerini ayak yıkama almıştır¹³. Yuhanna'da ekmek ve kâse figürleri başka bir yerde daha deruni şekilde, yaşam ekmeği figürüyle geçer. Yu.6:35'te İsa, "Yaşam ekmeği Ben'im.", sonra "Gökten inmiş olan diri ekmek Ben'im. Bu ekmekten yiyen sonsuza dek yaşayacak. Dünyanın yaşamı uğruna vereceğim ekmek de benim bedenimdir."(6:51) ve 6:56'da "Bedenimi yiyip kanımı içen bende yaşar, ben de onda." der. Evharistiyanın temel anlamlarını barındıran bu sözler Sinoptik İncillerdeki ekmek ve kâse figürüyle paralel anlamlar içermektedir. Doğrudan Son Akşam Yemeğini anlatmasa ya da Evharistiyayı ifade etmese de Mesih'in yaşam ekmeği olması ve bedeninin yenmesi ve kanının içilmesi figürlerine daha deruni ve mistik ifadelerle yer vermesi söz konusudur.

İsa'yı tanımlayan yaşam ekmeği figürü Evharistiyanın yaşam veren gıda olmasıyla paraleldir. Ayrıca İsa'nın ölümü yıkıp yaşam vermesi Hıristiyanlıkta Hayat Ağacının İsa Mesih kabul edilmesiyle de paraleldir. Hayat Ağacının meyvesi ölümsüzlük veren cennet meyvesidir, asli günahsa ölümlülük kazanarak bu meyveden yoksun kalmak anlamındadır. İsa Mesih çarmıhta bu yoksunluğu sona erdirmiştir, birey ise bu meyveyi (İsa Mesih'i) yeme hakkını vaftizle elde ederken Evharistiyada bu gıdayı sürekli olarak alır. Bu yeryüzü cennetinde (Mesih ve Kilisesi=İsa Mesih'te bir olmak) Mesih'le bir olmak, kilise olmak anlamına gelir¹⁴.

İsa Mesih'e Evharistik anlamların yüklenmesi çeşitli figürlerle yerine getirilirken bunun zirvesi Evharistiyanın hem inançsal hem de ritüel açıdan kurulduğu Son Akşam Yemeğidir. Bu yemek, Fısıh denilen Mayasız Ekmek Bayramı'nda gerçekleşir: "Yemek sırasında İsa eline ekmek aldı, şükredip ekmeği böldü ve öğrencilerine verdi. 'Alın, yiyin'

¹¹ *Kutsal Kitap (Tevrat-Zebur-İncil)* (İstanbul: Kitabı Mukaddes, 2011), Mat.14: 17-21; Mar.6: 30-44; Luk.9: 10-17; Yu.6: 1-14.

¹² Mat.15: 34-38; 16: 9-10; Mar.8: 1-10; 8: 18-19.

¹³ Mat.26: 17-30; Mar.14: 12-26; Luk.22: 7-23; Yu.13: 21-30; 1Ko.11: 23-25.

¹⁴ Canan Seyfeli - Merve Tanrıku, "Hıristiyanlıkta Hayat Ağacı: İsa Mesih", *Dicle İlahiyat Dergisi XX/2* (2018), 31-2,37.

dedi, 'Bu benim bedenimdir.' Sonra bir kâse alıp şükretti ve bunu öğrencilerine vererek, 'Hepiniz bundan için' dedi. 'Çünkü bu benim kanımdır, günahların bağışlanması için birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanıdır.'" (Mat.26: 26-28). Bu metindeki ekmek-beden ve kâse-kan ilişkisi Sinoptik İncillerde açık ve ortaktır. İsa'nın şükretmesi Eski Antlaşma'daki kutsamaya göndermedir. Ekmeğin İsa'nın bedeni ve kâsenin kanı olmasıysa Evharistiya ekmeği ve şarabının İsa Mesih kabul edilerek yenmesinde etkili noktadır. Bunun yanında Luka ve Pavlus'ta yer alan "Beni anmak için böyle yapın."(22: 19; 1.Ko.11:23-24) sözü Evharistiyanın ritüel boyutunu gösterir. Yuhanna ise bunu hem inançsal hem de uygulama boyutuyla derinleştirmiş ve aktardığı İsa'nın "Bedenimi yiyip kanımı içen bende yaşar, ben de onda."(Yu.6:56) sözüyle Evharistiyanın hem İsa Mesih hem de kilise yönüne işaret etmiştir, buna göre İsa'da yaşam kilisede yaşamaktır, komünyonu alan kişide İsa'nın yaşaması ise yaşam ekmeğini alarak diri olmaktır.

Evharistiyanın bir ritüele dönüşmesinde etkili olan noktalardan birisi Son Akşam Yemeğinde İsa Mesih'in ekmek bölmesidir, yani bir eylemdir. Burada paylaşma (Mesih'in tenine ve kanına paydaşlık) anlamındaki bölme işini gerçekleştiren kişide liderlik, ekmek verilenlerde ise takipçilik söz konusudur. Bu, kardeşlik teşkilatının ve cemaat birliğinin bir göstergesidir. Ekmek bölmenin İsa Mesih'ten sonra da sürdürülmesi bunu desteklemektedir. Elçilerin İşlerinde İsa'dan sonra yapılan ilk toplantıda elçileri tanımlarken Luka; "Bunlar kendilerini elçilerin öğretilerine, paydaşlığa, ekmek bölmeye ve duaya adadılar."(Elç.2:42) demiştir. Elç.2:46-47'de ise yine ibadet ve ritüel boyutuna temasla bu birlikteliğin evlerde de yapıldığı ve Tanrı'yı övdükleri belirtilir. Yine Pavlus'un kendi oluşturduğu cemaatlerde de ekmek bölme Evharistiyanın kurulduğu akşamki anlamıyla ve ritüel boyutuyla yerine getirildiği anlaşılmaktadır (Elç.20:5-11; 27:35).

Son Akşam Yemeğinin Evharistiyanın temeli olmasının Pavlus tarafından biçimlendirildiğini söylemek mümkündür. Bunu iki şekilde yapmıştır, ilki doğrudan bu yemeğe ve anlamına değinmesidir. İkincisi ise Mesih öğretisini kurmasıdır ve bu öğretiyi "Mesih'te tek beden" (Rom.12:5) şeklinde ifade edilebilir. Son Akşam Yemeğinin Sinoptik İnciller dışında tekrarlandığı tek metin Pavlus'a aittir. Pavlus, bugünkü Hıristiyanlığın oluşumunda geleneği ve İncilleri formülize ederek biçimlendiren ilk ve en etkili kişidir. Bunu Korintlileri "Rab'bin sofrası" (1.Ko.11:20) konusunda uyarırken yapmıştır. O, uyarısında Evharistiyanın birlikte yemek olduğunu, ama yiyip içmek için olmadığını belirtmiştir (1.Ko.11:21-22). Ardından Evharistiyanın anlamını açığa çıkaran şu sözleri söylemiştir: "Tanrı'ya şükrettiğimiz şükran kâsesiyle Mesih'in kanına paydaş olmuyor muyuz? Bölüp yediğimiz ekmekle Mesih'in bedenine paydaş olmuyor muyuz? Ekmek bir olduğu gibi, biz de çok olduğumuz halde bir bedendir. Çünkü hepimiz bir ekmeği paylaşıyoruz. İsrail halkına bakın; kurban etini yiyenler sunağa paydaş değil midir?" (1.Ko.10:16-8). Mesih'in bedenine paydaş olma Evharistiyada Mesih ve Kilisesinin bir olması anlamına gelmektedir. Pavlus, İsa'nın Son Akşam Yemeğindeki "beni anmak için böyle yapın" (1.Ko.11:23-4) sözüne vurgu yaparak aktarmıştır. Ardından bu ritüelin sürekli

uygulanmasına ve şartlarına işaret edecek şekilde şöyle demiştir: “Bu ekmeği her yediğinizde ve bu kâseden her içtiğinizde, Rab’bin gelişine dek Rab’bin ölümünü ilan etmiş olursunuz. Bu nedenle kim uygun olmayan biçimde ekmeği yer ya da Rab’bin kâsesinden içerse, Rab’bin bedenine ve kanına karşı suç işlemiş olur.” (1.Ko.11: 26-7). Böylece Pavlus, Mesih’i ve sözlerini formülize ederek hem Mesih öğretisini geliştirmiş hem de Evharistiyanın ritüel boyutunda ilk biçimlendirmeyi gerçekleştirmiştir.

Yeni Antlaşmada Evharistiyayı ilgilendiren yönleriyle şarabın tek başına kullanıldığı yerler de vardır. Örneğin, Mesih’in Kana’da bir düğünde suyu şaraba dönüştürmesi (Yu.2:11) bunlardandır. Bu dönüştürme, Mesih’in Evharistiyada varlığıyla ilgili değişim ve dönüşüm fikirlerinde önemli bir dayanak olarak kabul edilmiştir. Bunun dışında İncillerde şarap konusu kâse figürüyle bir daha geçer. Buna göre İsa elçilere şöyle der: “Benim içeceğim kâseden siz de içeceksiniz, benim vaftiz olacağım gibi siz de vaftiz olacaksınız.”¹⁵. Burada kâseye kurban kanı, vaftize ise çarmıh anlamı yüklenmiştir. Çünkü bu sözde İsa Mesih her ne kadar kendi vaftizine benzetme yapsa da benzetilen çarmıhtır. Çarmıh ise İsa’nın antlaşma kanıyla asli günahı yüklenen kurban anlamına işaret etmektedir.

Pavlus’ta Evharistiyanın temelini ikinci şekilde bulmak onun Mesih öğretisine bakmayı gerektirir. Mesih’te bir olmak veya Mesih ve Kilisesinin birliği Pavlus’un temel öğretisidir. Pavlus Mesih ve Kilisesini “Kilise O’nun bedenidir.”(Ef.1:23), “Mesih bedenin kurtarıcısı olarak kilisenin başı...”(Ef.5: 23) ve “Bedenin, yani kilisenin başı O’dur.” (Kol.1: 18) gibi sözlerinde birlikte tanımlamıştır. Bu Mesihçi (Hıristiyan) olmaktır. Hıristiyan olmanın yolu ise sakramentlerden geçer. Kişi Vaftizle Mesih’in bedenine dahil olur, Konfirmasyonla Kutsal Ruh’u alarak kutsallıkta dirilir ve Evharistiyada Mesih’in tenini ve kanını aldığı anda diri yaşamın zirvesine çıkar ve hayat boyu olarak Mesih’te diri yaşar.

3. Evharistiyada İsa Mesih: Patristik Dönem

Evharistiya ekmeği ve şarabının İsa Mesih veya İsa Mesih’in teni ve kanı kabul edilmesi, Kutsal Kitap çağında, özellikle Pavlus’ta, biraz da Yuhanna’da anlam açısından açıktır. Ancak bu dönemde Evharistiyanın bugünkü biçimiyle var olmadığı, dolayısıyla süreç içerisinde biçimlendiği de açıktır. Evharistiyada İsa Mesih’in varlığı konusu bu sakramentin çok çeşitli yönlerinden birisidir. Bu nedenle, Kilise Babaları biçimlenme sürecinde Evharistiyanın bu yönlerini ele almış olsalar da Evharistiya ekmeği ve şarabının Mesih’in teni ve kanı olduğu konusunda tereddüt etmemişlerdir. Bu kabulde birlikte daha çok bunların sembol olduğu üzerinde durmuşlardır.

İlk Kilise Babalarından Ignatius (30-107), Evharistiyayı aşk bayramı kutlaması diye tanımlarken kahinin (ritüeli idare eden ruhban) kutsamasının da yer aldığı¹⁶, yani sadece

¹⁵ Mar.10:38-40; Mat.20:22-23.

¹⁶ Ignatius, “The Epistle of Ignatius to the Smyrnaeans”, ANF01. *The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus*, thk. Philip Schaff, 9 Cilt (Christian Classics Ethereal Library, 2002), 140-151, Chap. VIII-IX.

ekmek bölüp birlikte yemek yeme olmadığını gösteren ifadelere yer vermiştir. O, İsa Mesih'in tek bedeni, kanının birliğini gösteren tek kupası (kâsesi) ve tek sunağı olduğu gibi tek Evharistiyaya sahip olunması gerektiğini söylemiştir¹⁷. Irenaeus (120-202) ise, Evharistiyanın Mesih'in bedeninin ve Kutsal Ruh'un paydaşlığı ve birliğini ilan etme anlamına geldiğini ve topraktan üretilen ekmeğin Tanrı'nın kutsamasını aldığı anda artık ortak ekmeğe olmadığını söylemiştir. O, ayrıca Evharistiyanın yersel ve göksel olmak üzere iki gerçekliği bulunduğunu ve Evharistiyayı almanın bedenler için olduğunu eklemiştir¹⁸. Irenaeus, böylece ruh vaftizinde Kutsal Ruh'u almış olanın Evharistiyada Mesih'in bedenini alarak ruh beden birlikteliğini sağladığını ima etmiştir.

İskenderiyeli Clement (153-193-217), Evharistiyada İsa Mesih'in bulunmasına ilk açık tanımlama yapan Kilise Babasıdır. O bu tanımlamada Mesih'in Evharistiyadaki varlığının nasıl olduğunu açıklamayı hedeflemez, ancak "...Söz birçok yönden mecazi olarak et, ten, yiyecek, ekmeğe, kan ve süt olarak tanımlanır." dedikten sonra Mesih'in kanının mecazi anlamda şarap olarak temsil edildiğini örnek verir. O, böylece ekmeğe ve şarabın Mesih'in teni ve kanını sembolize ettiğine işaret etmiş olur. Clement, aynı yerde, Mesih'in bedeninin (ten, et) mecazi olarak şarap diye adlandırılan kanıyla ıslanmasını ekmeğe şarap ve su karışımına benzetmiştir. Buna göre şarap ve su karışımına ufalanan ekmeğe, şarabı tutarken suyu bırakır. Bunun gibi Mesih'in bedeni, yani Göksel ekmeğe de kanı emer, böylece göksel (cennetlik) olan insanları ölümsüzlüğe kadar besler ve onlar sadece bedeninin arzularını yok etmeye bırakılırlar¹⁹. O böylece Mesih'in bedenini ve kanını almış olmak anlamındaki Evharistiya ekmeği ve şarabının kurtuluş olduğuna işaret etmiştir. Aslında bu söylem Evharistiya ekmeği ve şarabının hem sembol hem de gerçek olduğunu kabul etmek anlamına gelir. Bu ise inanılanla eşyanın tabiatını birlikte kabul etmeye işaret eder. Kutsal Kitabın 'Bu benim bedenimdir.', yiyin ve için emirlerine iman gerçek fikrini, ekmeğe ve şarabın doğasını kabul ise sembol fikrini doğurur. Dolayısıyla aynı anda ikisi de kabul edilmiş olur. Bu ise bir paradokstur ve bu paradoks, Hıristiyanlık tarihinde Evharistiyada İsa Mesih'in varlığı konusunda tartışılan iki temel kavrama, sembol ve gerçeğe işaret etmektedir.

Tertullian (145-220) da ekmeğin Mesih'in bedeninin bir figürü olduğunu kabul eder²⁰. O, İsa'nın ekmeğe benim bedenimdir demesiyle bedeninin eski peygamberde (isim vermez) mecazi olarak ekmeğe dönüşmesi gibi Mesih'in bedenine ekmeğe figürü

¹⁷ Ignatius, "The Epistle of Ignatius to the Philadelphians", *ANF01. The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus*, thk. Philip Schaff, 9 Cilt (Christian Classics Ethereal Library, 2002), 129-140, Chap. IV.

¹⁸ Irenaeus, "Against Heresies", *ANF01. The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus*, thk. Philip Schaff, 9 Cilt (Christian Classics Ethereal Library, 2002), 508-955, Book IV, Chap. XVIII/5.

¹⁹ Clement of Alexandria, "The Instructor", *ANF02. Fathers of the Second Century: Hermas, Tatian, Athenagoras, Theophilus, and Clement of Alexandria (Entire)*, thk. Philip Schaff, 9 Cilt (Christian Classics Ethereal Library, 2004), 328-484, Book I/VI.

²⁰ Tertullian, "The Five Books Against Marcion", çev. Peter Holmes, *ANF03. Latin Christianity: Its Founder, Tertullian*, ed. Allan Menzies, thk. Philip Schaff, 9 Cilt (Christian Classics Ethereal Library, 2006), 432-823, Book IV/XL.

verdiğini belirtmiştir²¹. Tertullian Mesih'in bedenine teşbih ve temsil olan ekmek fikrinde ısrar etmekle kalmaz, tadıldığında ve görüldüğünde ekmek ve şarabın tabiatının tebdil olmadığını, duyuların doğruluğunu kabul etmek gerektiğini ima eder²².

Cyprian (200-258), kâsenin şarap ve su birleşimi olduğu öğretisini savunurken ekmek ve şarabın İsa Mesih'le ilişkisine değinmiştir. O, Melkisedek'in sunduğu şeyin Rabbimiz İsa Mesih'in sunduğu ekmek ve şarabın aynısıdır der. Cyprian ekmek ve şarapta emredilenin (yiyecek için emri) Mesih'in kurbanının bir figürü olduğunu söylemiştir. Diğer yandan o, Mesih'in ekmek ve şarapla karıştırılmış kâse sunduğunu ve böylece gerçeğin tamamı olan Mesih'in Eski Antlaşmada örneği olan imajının gerçeğini yerine getirdiğini belirtmiştir²³. Dolayısıyla Cyprian da Evharistiyada Mesih'in varlığının hem figür hem gerçek olduğu düşüncesindedir.

IV. Yüzyıl Kilise Babaları da genel olarak temsil ve sembol anlamı üzerinde yoğunlaşmışlardır. Eusebius (öl. 339) ten ve kanı teşbih ve temsil olarak kabul etmiştir. Yuhanna'nın "*Yaşam veren Ruh'tur. Beden bir yarar sağlamaz. Sizlere söylediğim sözler ruhtur, yaşamdır.*"(Yuh.6:63) sözlerini yorumlarken Eusebius, Mesih'in ten ve kanının cisim değil ruh ve yaşam, Mesih'in sözleri ve nasihatleri olduğunu ve bunları kabul edenin göksel yaşama sahip olacağını söylemek istediğini belirtmiştir. Aynı şekilde Kudüs'lü Cyril (313-386) ekmeğin Mesih'in tenini, şarabın ise O'nun kanını temsil ettiğini, böylece Mesih'te tek beden ve kan olduğunu belirtmiştir. Gregory of Nyssa (335-394)'ya göre ise Son Akşam Yemeği, Mesih'in kurbanının büyük sırrının teşbihidir ve bu insanın kurtuluşunu sağlayan kurbanın numunesi ve örneğidir²⁴.

Evharistiyada İsa Mesih'in varlığının dönüşüm olduğu konusunda daha belirgin fikirler IV. Yüzyıl sonlarıyla V. Yüzyıl başlarına odaklanır. John Chrysostom (354-407), Yuhanna'nın ilgili sözlerini yorumlarken Evharistiyada alınanın dünyevi olmadığını, yenen ekmeğin Mesih'in bedeni, içilenin ise kanı olmadığını, bunun ruhsal olduğunu belirtmiştir²⁵. Diğer yandan Chrysostom başka sözlerinde hem sakramental anlamlar yüklendiğini, yani görünmez şekilde Tanrı'nın kutsadığını ve dönüştürdüğünü belirtmiş hem de ekmek ve şarabın dönüşümünden bahsetmiştir: "*Sunulan ekmekle şarabın Mesih'in Eti ve Kanına dönüşmesi olayını insan gerçekleştiriyor, bunu gerçekleştiren bizim için Haça gerilen Mesih'in kendisidir. Mesih'i temsil eden papaz, bu sözleri söylüyor, ama o sözlerden çıkan etkinlik ve nur Tanrı'dan geliyor. Mesih 'Bu benim Etimdir' diyor.*

²¹ Tertullian, "The Five Books Against Marcion", Book III/XIX.

²² *K'rist'ian Dininde Ayn u Adetlerin Zuhuru, (Ermeni Harfli Türkçe)* (St'ambol: Şirketi Şarkie Basmahanesi, 1857), 84.

²³ Cyprian, "Epistles of Cyprian", çev. Robert Ernest Wallis, ANFo5. *Fathers of the Third Century: Hippolytus, Cyprian, Caius, Novatian, Appendix*, thk. Philip Schaff, 9 Cilt (Christian Classics Ethereal Library, 2004), 488-737, Epistle LXII/4.

²⁴ *K'rist'ian Dininde*, 84-85.

²⁵ John Chrysostom, "The Homilies of St. John Chrysostom, on The Gospel of Saint John", çev. Philip Schaff, NPNF1-10. *St. Chrysostom: Homilies on the Gospel of Saint Matthew*, thk. Philip Schaff, 14 Cilt (Christian Classics Ethereal Library, 2002), 8-574, Homily XLVII.

Bu sözler sunulan ekmek ve şarabı dönüştürmektedir."²⁶. Aziz Ambrose (339-397) ise yine dönüşüm hakkında şöyle demiştir: "Şunu kanıtlayalım ki bu doğal bir oluşum değil kutsama sonucundadır ve kutsamanın gücü doğanınkinden daha yücedir, çünkü kutsamayla doğanın kendisi değişir.". Aziz Ambrose, dönüşüm fikrini yoktan yaratan Mesih için dönüştürmenin daha kolay olacağı fikrinden hareketle savunmuştur²⁷. Dolayısıyla paradoksun gerçek tarafını kabul etmiştir.

Sembol fikrine yakın olanlardan birisi de sakramentler fikrini bugünkü temel özellikleriyle ilk defa ifade ederek tamamlayan Augustin(354-430)'dir. O, Evharistiyadaki Mesih'in bedeni ve kanının cismani olmadığını, onların bir sureti ve numunesi olduğunu belirtmiştir²⁸. Figür olarak kabul etmekle beraber Augustin, ekmeğin Mesih'in bedeni olduğunu da söyler: "...her ekmek değil, sadece Mesih'in kutsamasını alan, Mesih'in Bedeni olur."²⁹ ve "Tanrı'nın sözüyle kutsanmış sunakta gördüğünüz Ekmek, Mesih'in Bedenidir. Bu kadeh, daha doğrusu, Tanrı'nın sözüyle kutsanmış kadehin taşıdığı şey, Mesih'in Kanıdır." ³⁰ Aslında Augustin de Mesih'in bu benim bedenimdir sözüne iman ederek gerçek olduğunu kabul etmekle beraber aynı zamanda sembol fikrini ileri sürdüğü için bunu açıkça söylememiştir.

V. Yüzyıl başlarında Kilise Babaları ya dönüşüm ya da sembol fikrini kabul etmişlerdir. Ancak Evharistiya ekmeği ve şarabının hem sembolik hem de gerçek olduğuna işaret edenler de vardır. Bununla birlikte ekmeğin ve şarabın doğasının değiştiğine dair ilk fikrin heretik kabul edilen Eutyches (378-456)'e ait olduğunu ileri sürenler olmuştur³¹. Bu fikre destek olarak da bu heretik kabul edilen düşünceye karşı yazıları bulunan Theodoret (393-457)'nin görüşleri kullanılmıştır. Theodoret, ekmek ve şarabın doğalarının değişmeyip, sembol ve tip olduklarını söylemiştir³².

Hıristiyanlığın kendisini bir din olarak tamamladığı, yani bugünkü biçiminin temel yönlerini aldığı ve kilisede kopma ve bağımsızlaşmaların başladığı V. Yüzyılda İsa Mesih'in Evharistiyadaki varlığı kabul edilmekle beraber bunun niteliği konusunda paradoksal bir şekilde hem sembolik hem de gerçek olduğu ileri sürülmüştür, dolayısıyla hem geniş boyutlu tartışılmamış hem de hakkında bir karara gerek duyulmamıştır. Bununla birlikte dönüşümü kabul ederek en açıklayıcı ifadelere yer veren John Damascus (645-750) olmuştur. O, ekmek ve şarabın dönüşümünü ispat etmeye önem vererek çabalamış ve şunları söylemiştir: "Şimdi sen, ekmeğin Mesih'in bedenine, şarap ve

²⁶ Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri, çev. Dominik Pamir (İstanbul, 2000), 336.

²⁷ Ambrose, "On the Mysteries", NPNF2-10. Ambrose: Selected Works and Letters, thk. Philip Schaff, 14 Cilt (Christian Classics Ethereal Library, 2006), 561-576, Chap. IX/50,52.

²⁸ K'rist'ian Dininde, 85-86.

²⁹ Saint Augustine, Sermons on the Liturgical Seasons (New York: Fathers of The Church, 1959), Sermon 234.

³⁰ Augustine, Sermons, Sermon 227.

³¹ K'rist'ian Dininde, 88.

³² Theodoret, "Dialogues", çev. Blomfield Jackson, NPNF2-03. Theodoret, Jerome, Gennadius, & Rufinus: Historical Writings, thk. Philip Schaff, 14 Cilt (Christian Classics Ethereal Library, 2006), 561-576, Dialogue I.

suyun Mesih'in kanına nasıl dönüştüğünü soruyorsun. Ben sana söyleyeyim ki 'Kutsal Ruh mevcuttur ve akıl ve düşünceyi aşan böyle şeyleri yapar.' Burada Kutsal Ruh'un sakramentlerdeki kutsallaştırıcı ve dönüştürücü gücünü dile getirmiş ve bunun insan aklının ötesinde olduğunu belirtmiştir. O, ekmek ve şarabın Tanrı'nın bedeni ve kanına dönüştüğünü ifade ettikten sonra: *"Eğer bunun nasıl olduğunu soruyorsan, tıpkı Rab'bin kendinde mevcut olan kendi bedenini alması ve Ruh aracılığıyla Tanrı'nın kutsal Annesi'nden doğması gibi Kutsal Ruh aracılığıyla olduğunu bilmen yeterli. Ve biz Tanrı'nın 'Söz'ünün gerçek, kudret veren ve her şeye gücü yeten olduğundan fazlasını bilmiyoruz, fakat bunun niteliği araştırılmaz."* demiştir³³. Burada dikkat çekense dönüşüm vardır, ancak nasıl gerçekleştiği araştırılmaz, çünkü akli aşar hükmüdür. VIII. Yüzyılın ilk yarısına ait bu fikirler Hıristiyanların Evharistiyada Mesih'in varlığının niteliğini anlamaya çalıştığını, ancak sır olarak kabul edildiğini beyan eder. Bu, bir yönüyle geçmiş kapatma iken diğer yönden geleceğe, yani dönüşüm tartışmalarına aralanan kapı mahiyetindedir.

4. Evharistiyada İsa Mesih: Katolik Kilisesi ve Töz Dönüşümü

Yeni Antlaşma'nın, özellikle de Pavlus'un zengin sembolik anlatımında yer alan "benim bedenimdir", "yaşam ekmeği benim" gibi emir niteliği taşıyan ifadeler Kilise Babaları başta olmak üzere Hıristiyanlık tarihini Evharistiyada İsa Mesih'in varlığı konusunda iki kutuplu anlama itmiştir. Bu gibi Yeni Antlaşma sözlerinde ekmeğin bedene şarabın ise kana benzetilmesi iki yönlü imana, yani hem sembol hem de gerçek olduğunu kabule zorlamıştır. Bu paradoks, Kilise Babalarında eşyanın tabiatına ve Mesih'in sözüne aynı anda, aynı ritüelde ve aynı imanda uyma şeklinde yansımıştır. Dolayısıyla beden olarak kavranan ekmeğin sembol, ekmek olarak kavranan bedenin gerçek olduğuna iman tercih edilmiştir. Böylece hem ekmeğin tabiatı hem de Mesih'in sözü inkar edilmemiştir. Ancak, bu paradoksa işaret eden durum meselenin çözüme kavuşturulamadığını da göstermiştir.

Kilise Babalarının bu paradoksal görüşleri, ilerleyen süreçte önce dolaylı olarak ele alınmıştır. Tartışmalar, kutsalları temsil eden imgelere tapınma, yani ikona tapıcılığı döneminde Evharistiyaya ekmeği ve şarabına tapınmayı dolaylı olarak gündeme getirmiştir. 754 İstanbul Konsili imgelere tapınmayı yasakladığında Evharistiyanın İsa Mesih'in bedeninin ve kanının bir sureti olduğunu ilan etmiştir. Ancak fazla sürmeden 787'de II. İznik Konsili imgelere tapınmayı yeniden kurmuş, bundan hareketle tözsel varlık doktrinine işaret eden yasaklama ve aforoz kararı almıştır³⁴. Bu, dolaylı olarak ilgilendirse de Evharistiyada İsa Mesih'in varlığı konusunda ilk konsil kararı olmuştur.

³³ John of Damascus, "Exposition of the Orthodox Faith", çev. S. D. F. Salmond, *NPNF2-09. Hilary of Poitiers, John of Damascus*, thk. Philip Schaff, 14 Cilt (Christian Classics Ethereal Library, 2004), 493-675, Book IV/XIII.

³⁴ George Stanley Faber, *Difficulties of Romanism in Respect to Evidence* (London: Thomas Bosworth, 1853), 192.

Evharistik tartışmaların ilki IX. Yüzyılda Paschasius Radbertus (öl. 860) tarafından başlatılmıştır. O, takdisten sonra ekmek ve şarabın sadece şekli ve görünüşü kalır ve orada Mesih'in gerçek bedeni ve kanı vardır düşüncesindedir. Ancak küçük bir çevrede dönemin ilahiyatçıları tarafından reddedilerek tartışma sürdürülmemiştir³⁵. X. Yüzyılda Evharistiyada İsa Mesih'in varlığının gerçek olduğuna dair inananlar bulunsa da tartışılan fikirlere rastlanmaz. XI. Yüzyıl konuyla ilgili tartışmaların, konsil kararlarının ve yazılı metinlerin başladığı dönemdir. *Transubstantiation* terimini ilk kullananın Hilbert of Tours (yak. 1079) olduğu düşünülmektedir. Bunu Stephen of Autun (öl. 1139), Gaufred (öl. 1188) ve Peter of Blois (yak. öl. 1200) izlemiştir³⁶. Bununla birlikte yaklaşık aynı süreçte Evharistiyada İsa Mesih'in varlığının gerçek olduğu fikrinin de kabul edildiğini gösteren gelişmeler vardır. 1045'te bir Fransız kilise hademesi olan Berengarius (999-1088), ekmek ve şarabın teşbih ve temsil olduğuna dair görüşünü ileri sürmüştür. Kendisi 11 Şubat 1079'da, Roma Konsili'nde ekmek ve şarabın dönüşümünü ifade eden ikrara zorlanmıştır³⁷. Savunmasında, altardaki ekmek ve şarabın sadece sakrament olduğunu ve yalnızca Mesih'in gerçek bedeni ve kanı olduğunu söyleyen kişinin sunakta kalanın hala ekmek ve şarap olduğunu kanıtlayacağını söylemiştir. Sorgulayan Lanfranc (Canterbury, 1005-1089), Papa Nicholas'ın Berengarius'un sunakta bulunan ekmek ve şarabın gerçeklikleri değişmeden eski özünde kaldığını öğrettiği sonucuna vardığını belirtmiş ve sonra şu sözlerle ikrar etmesini istemiştir: “*Ben Berengarius sapkınlığı lanetliyorum. Sunak üzerine konan ekmek ve şarabın, kutsamadan sonra, Rabbimiz İsa Mesih'in gerçek bedeni ve kanı değil, yalnızca bir sakrament olduğunu iddia etmeye çalışarak şimdiye kadar rezil olduğum için.*”³⁸ Berengarius'a karşı töz dönüşümü (*transubstantiation*) kavramını kullanmadan Aversa piskoposu Guitmund (öl.1094) ise Evharistiyada Mesih'in gerçek varlığı doktrinini sunduğu bir diyalog yazmıştır. O'nun “*Rab'bin sunağından aldığımıza, Mesih'in gerçek bedeni olmasına rağmen, ayrıca bir işaret deniyorsa, bizim için hiçbir engel yoktur.*”³⁹ sözü önemli olan gerçek olmasıdır, aynı zamanda işaret kabul edilmesi sorun teşkil etmez anlamına gelir. Böylece ekmek ve şarabın Mesih'in gerçek bedeni ve kanına dönüşmesi fikri yazılı metinlere girmiştir. Bununla birlikte Berengarius'un kabulü ve sözleri ile Guitmund'un ifadesi yine paradoksal bir kabule işaret etmektedir.

Transubstantiation kavramını Papa III. Innocent (1198-1216), 1202'de eski Lion Başpiskoposuna yazdığı mektupta kullanmış ve 1208'de Tarragone Başpiskoposuna

³⁵ *K'rist'ian Dininde*, 91-92.

³⁶ Pohle, “The Real Presence of Christ in the Eucharist”, 5/1281.

³⁷ *K'rist'ian Dininde*, 92.

³⁸ Lanfranc of Canterbury, “On The Body and Blood of The Lord”, çev. Mark G. Vaillancourt, *The Fathers of The Church Mediaeval Continuation*, thk. Gregory F. LaNave, 10 (Washington: The Catholic University of America Press, 2009), 29-87, Chap. V.

³⁹ Guitmund of Aversa, “On The Truth of The Body and Blood of Christ in The Eucharist”, çev. Mark G. Vaillancourt, *The Fathers of The Church Mediaeval Continuation*, thk. Gregory F. LaNave, 10 (Washington: The Catholic University of America Press, 2009), 91-218, Book II/30.

yazdığı mektupta Evharistiyayla ilgili öğretiyi daha açık ifadeyle dile getirmiştir⁴⁰. 1215 Lateran Konsili'nde Papa Innocent doğu kiliselerinde öğretildiği gibi töz dönüşümünün kabul edilmesini karara bağladığında *transubstantiation* kavramı ilk defa konsil kayıtlarına geçmiştir⁴¹. Konsil, yaklaşık dört yüzyıldır kısmen yoğun tartışılan İsa Mesih'in Evharistiyadaki gerçek varlığı doktrinini belli bir kavram çerçevesinde kayıt altına almıştır⁴².

Töz dönüşümü fikrini kabul edip Katolik teolojide son biçimini almasını sağlayan ilahiyatçı Thomas Aquinas olmuştur. O, Evharistiyada ekmek ve şarabın tözsel olarak Mesih'in bedeni ve kanına dönüştüğünü kabul etmiştir. Ancak, Kutsal Kitap çağından kendi dönemine kadar Hıristiyan dünyada paradoksal bir tartışma mevcut olmuştur. Thomas Aquinas, bu paradoksu görmüş ve bunu açıklamaya çalışmıştır. Paradoks, kısaca tabii madde ile tanrının tek görünümde ve tek varlık olmasıdır. Bu, Kutsal Kitapta kurulmuştur ve "bu benim bedenimdir." sözünde açıktır, imanı gerektirir. Diğer taraftan ekmek ve şarap duyularla algılanırdır ve eşyanın tabiatını kabul aklın gereğidir. Dolayısıyla bu paradoksta iki yön vardır, tarih boyunca konuyla ilgilenenler ya bu iki yönden birisini tercih etmişler ya da ikisini birden kabul ederek yeni ve orta yol bulmaya çalışmışlardır. Bu gelişim sembolden gerçeğe, sonra töz dönüşümüne doğru evrilmiştir. Thomas Aquinas bu iki yönü töz dönüşümünde birleştirmeyi hedeflemiştir. Öncelikli olarak o, "*Summa Theologica*"da dönüşümün tözsel olduğunu (*transubstantiation* terimini kullanarak) şu sözünde açıkça kabul etmiştir: "ekmeğin tüm özü, Mesih'in vücudunun tüm özüne ve şarabın tüm özü, Mesih'in kanının tüm özüne dönüşmüştür."⁴³. O, Mesih'in teni ve kanının görünmez bir şekilde alındığını belirtmiştir (III/75:5). Thomas, görüneni, yani dönüşüm sonrasında hala varlığını devam ettiren ekmek ve şarabı açıklarken ekmeğin ve şarabın özünün kutsamadan sonra kalmadığını söyler (III/75:2).⁴⁴ Ekmek ve şarabı Evharistiyanın işareti ve maddesi olarak kabul etmiş ve kutsamadan sonra ekmek ve şarabın tüm arazlarının kaldığını ve hissedilebilir olduğunu belirtmiştir (III/75:5) Ona göre, bu arazlar ekmek ve şarabın özünde varlık kazanırlar ve bu madde Mesih'in bedenine ve kanına dönüştürüldüğünde, daha önce sahip oldukları o bireysel varlıkta kalmaya devam ederler. (III/77:1) Dönüşmüş olan ekmek ve şarabın özü ise beden ve kan olarak geri döner. Mesih'in ekmek ve şarabın özüne dönüşmesi de imkansızdır (III/77:5) Sonuç olarak, ekmek ve şarabın özü artık Mesih'in bedenine ve kanına geçtiğine göre, ekmek ve şarabın özü kaldığı sürece sahip oldukları her eylemi

⁴⁰ Ahmet Hikmet Eroğlu, "Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (1999), 441.

⁴¹ *K'rist'ian Dininde*, 94.

⁴² John C. L. Gieseler, *A Compendium of Ecclesiastical History*, çev. John Winstanley Hull (Edinburgh: T.&T.Clark, 1853), III/316-317.

⁴³ Thomas Aquinas, *Summa Theologica* (Christian Classics Ethereal Library) (Erişim 22 Kasım 2021), III/77:4.

⁴⁴ Brett David Salkeld, *Transubstantiation: Sign and Reality in Ecumenical Dialogue* (Toronto: The University of St. Michael's College, The Degree of Doctor of Philosophy in Theology, 2013), 71.

korurlar⁴⁵. Böylece Thomas Aquinas, ekmek ve şarabın töz değiştirdiğini, geride kalanın ise arazları olduğunu, Evharistiyada alınanın gerçekten Mesih'in bedeni ve kanı olduğunu ileri sürmüştür. Ancak cevher, aslında varlığı varlık yapan şey olduğu için ekmek ve şarabın özünü kaybetmesi anlaşılmamış, çünkü yine de eşyanın tabiatına bağlı olarak varlığı ortadadır. Bu nedenle tartışmalar devam ederken yeni bir boyutla Reform döneminde açılmıştır.

Katolik Kilisesi tartışmalara kendi bünyesinde bir son vermek için Trent Konsili'nde (11 Ekim 1551, 13. Oturum, IV. Bölüm) Evharistiya sakramentiyle ilgili kararlar almıştır. Evharistiyada İsa Mesih'in varlığının dönüşüm olduğunu adlandırmak için *transubstantiation* kavramının uygun olduğunu, Mesih'in ekmek türü altında sunduğu şeyin gerçekten kendi bedeni olduğunu beyan ettiği için kesin inanç olduğunu ve ekmeğin ve şarabın kutsanmasıyla ekmeğin tüm özünün Mesih'in bedeninin özüne ve şarabın tüm özünün de Mesih'in kanının özüne dönüştüğünü ilan etmiştir. Bu karar kanun olarak (Kanon 1) kaydedildiğinde; Evharistiyada İsa Mesih'in bedeni ve kanının bir işaret (*signo*), bir figür (*figura*) veya etki/meziyet (*virtute*) olarak değil ruhu ve tanrısallığıyla birlikte bütün Mesih'in gerçekten (*vere*), hakikaten (*realiter*) ve töz olarak (*substantialiter*) bulunduğu belirtilmiş ve bunu reddeden de lanetlenmiştir⁴⁶. Böylece dönüşüm doktrini *transubstantiation* kavramıyla dogmaya dönüştürülmüştür.

5. Evharistiyada İsa Mesih: Diğer Bağımsız Kadim Kiliseler

Reform çağına gelinceye kadar Evharistiyada İsa Mesih'in varlığının niteliğini tartışan Katolik Kilisesi töz dönüşümünü dogmalaştırmıştır. Doğu kiliseleriye Mesih'in "bu benim bedenimdir." sözüne atfen tartışmaya gerek duymadan iman etmeyi, dolayısıyla Mesih'in gerçek varlığını kabul etmeyi tercih etmişlerdir. Bu kiliseler, aslında akıl ilkelerine uygunluk aramadan ve ihtiyaç duymadan geleneksel kabulü sürdürmüşlerdir.

Ortodoks Kilisesi'nde, oldukça önem verilen *epiklesis* duasında Kutsal Ruh'un ekmek ve şarabı değiştirmek suretiyle Mesih'in bedeni ve kanı yapması istenir ve dönüşen Evharistiyanın önünde secde edilir. Ortodoks Kilisesi, hazırlanarak sunağa getirilen ekmek ve şaraba *epiklesis* ile tamamlanmaya kadarki tapınmayı *artolatry* (ekmeğe tapınma) olarak görmüştür. Bununla birlikte Mesih'in sözlerini barındıran *epiklesis* öncesi Evharistiya duası da dönüşümün gerçekleştiği sürecin içinde, yani ikisi bir bütün olarak kabul edilmiştir. Ortodoks Kilisesi dönüşümün sembolik değil tamamen gerçek olduğuna inanmış ve dönüşüm için kullanılan terime çok fazla dikkat etmemiştir. Litürjide dönmek, değişmek veya başkalaştırmak anlamındaki Grekçe *metaballo* terimi kullanılmıştır. *Tansubstantiation* (Gre. *metousiosis*) terimi ise 1672 Kudüs Konsili'nde kullanılsa da dönüşüme yeterli izah katmayacağı, bunun bir

⁴⁵ Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, III/77:3.

⁴⁶ Philip Schaff, *The Creeds of Christendom, Volume II, The Greek and Latin Creeds with a History and Critical Notes* (New York: Harper & Brothers, Franklin Squarie, 1877), II/130,136.

sakrament olduğu ve akıl erdirilemez olarak kalacağı vurgulanmıştır. Bazı Ortodoks yazarlar da bu terimi kullansa da Ortodoks Kilisesi Evharistiyada İsa Mesih'in niteliği meselesine iman gerektiren bir konu olarak bakmış ve kavramsal bir tartışmaya girmemiştir⁴⁷.

Geleneğe daha fazla önem veren Doğu kiliselerinden birisi de Ermeni Kilisesi'dir. Ermeni Kilisesi sakramentlerle, dolayısıyla Evharistiya ile ilgili inanç ve kabullerini gelenek üzerinden yürütmüştür. IV. Yüzyıldan itibaren ruhban Ermeni tarihçileri sakrament (*h'orhurd*) terimiyle çoğunlukla Evharistiyayı kastetmişlerdir⁴⁸. Ekmek ve şarabı Mesih'in bedeni ve kanı olarak görmüşlerdir⁴⁹. Papa XII. Benedict (1334-1342) 1341 tarihinde Katolikosa gönderdiği eleştirel mektubunda Ermenilerin bir taraftan ekmek ve şarabın Mesih'in bedenine dönüşümünü (*transubstantiation*) değil Mesih'in bedeninin ve kanının modeli, benzerliği veya figürü olduğunu kabul ettiklerini söylemiştir. Diğer taraftan Evharistiya ayininde kutsanmış olanın "*Mesih'in gerçek bedeni*" olduğunu söylediklerini belirtmiştir. O, buna rağmen Ermenilerin gerçek bedenden kasıtlarının beden ve kanın gerçek bir benzerliği ve modeli olduğunu ileri sürmüş, yani kendi yorumunu eklemiştir⁵⁰. Aslında hem bugünkü Evharistiya ayinindeki sözleri yorumlamış hem de paradoksu ifade ederek çelişik olduğu iddiasında bulunmuştur. Ancak sakramentler teolojisinin ilk Ermeni ilahiyatçısı Grigor Tat'evatsi (öl. 1410?), Evharistiyada Mesih'in sözünü yerine getirmeyi Mesih'in gerçek bedeni ve kanı olarak değerlendirmiştir. Ayrıca o, kutsamadan sonra ekmek ve şarabın bedene dönüştüğünü (*փոխարկ- p'oh'ark*) ve Mesih'in dirilişi anlamına geldiğini, ekmek ve şarapta araz (*պատահականութ- patahmunk'*) ve cinsin kaldığını belirtmiştir⁵¹. Dolayısıyla dönüşümü kabul ederken imge, model, örnek gibi sembol olduğunu vurgulayan bir kavramla tanımlamaya da yer vermemiştir.

Süryani Kilise Babaları daha açık şekilde VII. Yüzyıldan itibaren konuya eğilmişlerdir. John Damascus (645-750)'un ekmek ve şarabın gerçek beden olduğunu kabul ettiği aynı yüzyılda Katarlı Gabriel hem bunu tekrarlamış hem de sembol olmadığını açıkça belirtmiştir⁵². Doğu Süryani Kilisesi'nde ise Evharistiya ekmeği mayalıdır ve *malka* diye isimlendirilir. Bu, ekmeğin mayalı ve şarapla karışık

⁴⁷ Timothy Ware, *Ortodoks Kilisesi: Doğu Hristiyanlığına Giriş*, çev. Mehmet Katar - Arif Gören (Ankara: Eskiye Yayınları, 2019), 316-319.

⁴⁸ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 281-287.

⁴⁹ Ագաթանգեղոս, "Պատմութիւն Յայոց", Մատենագիրք Յայոց, thk. Zaven Yegavian (Արթիլիսա: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, 2003), 1302-1735, CXV/12; Փաւստոս Բուզանդ, "Բուզանդարան Պատմութիւնք", Մատենագիրք Յայոց, thk. Zaven Yegavian (Արթիլիսա: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, 2003), 277-428, III/3:7.

⁵⁰ Caesar Baronius vd., *Annales Ecclesiastici: Denuo et Accurate Excusi* (Barri-Ducis; Parisiis; Friburgi Helv: Ex Typis Consociationis Sancti Pauli, 1880), XXV (1334-1355)/259-260.

⁵¹ Գրիգոր Տաթևացի, Գիրք Քարոզութեան որ կոչի Ամանան հատոր (Կոստանդնուպոլիս, 1741), Գլուխ. ԼԵ.

⁵² İbrahim Korhan, *Süryani Kadim Kilisesi'nde Evharistiya Sakramenti* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 69-70.

uygulamasını gösterir ve Mesih'in çarmıhta böğründen akan kanına dayandırılırken Aziz Petrus'tan bugüne aktarıldığını kabul eder. Yoḥannan bar Zobi (öl. 1246), Mesih'in çarmıhta böğründen akan kanın Kilise'de var olan Mesih'in bedeni ve kanının ve akan suyun ise vaftizinin sembolü olduğunu, Mesih'in bedeninden alınan kanın Mesih'in bedenim dediği ekmekle karıştırıldığını belirtmiştir⁵³. Evharistiyada unun eski mayayla işaretlendiği, kutsandığı, karıştırıldığı, yenildiği ve birleştirildiği kabul edilmiştir. Artık hamur sadece Evharistiyayı alabilenler içindir, dolayısıyla inanmayana ve çocuğa verilemez ve kilisenin dışına çıkarılamaz⁵⁴. Böylece Doğu Süryani Kilisesi ekmek ve şarabın gerçekliğini fiziksel bir bağla, kutsal maya (*malka*) teolojisiyle Mesih'in bedeni ve kanına bağlayan tek kilise olmuştur.

Kıpti Kilisesi diğer doğu kiliselerinde olduğu gibi özel bir terim kullanmadan Evharistiyada ekmek ve şarabın İsa Mesih'in gerçek bedeni ve kanı olduğunu kabul etmiştir⁵⁵. Habeş Kilisesi ise yine konuyu tartışmamıştır. Ancak, dönüşüm fikrini özel bir terminolojiyle kabul etmese de kutsanmış ekmek ve şarabın Mesih'in bedeni ve kanı olduğunu kabul ederken sembol olduğunu da savunmamıştır⁵⁶. Bağımsız Kadim doğu kiliseleri tartışmasa da Evharistiya ekmeği ve şarabını genel olarak gerçek beden ve kan olarak görmüşlerdir. Ayrıca açık şekilde sembol olarak gören doğu kilisesi de yoktur.

6. Evharistiyada İsa Mesih: Reform Dönemi ve Reformist Kiliseler

Reform hareketinin Katolik Kilisesi'ne ciddi bir eleştiri yöneltmesi Evharistiyada İsa Mesih'in varlığının niteliği konusunda yeni tartışma alanları açmış ve farklı fikirler doğurmuştur. Reformun başlatıcısı Luther, Katolisizmin töz dönüşümü fikrini bir inanç ilkesi değil de bir fikir olarak görmüştür. O, Katolik Kilisesi'nin töz dönüşümü fikrini reddetse de hem töz hem de arzularıyla mevcut olan ekmek ve şarapta Mesih'in bedeninin ve kanının gerçekten bulunduğunu kabul etmiştir. İkisinin (bedenin ve ekmeğin) bir arada olması fikri ilerleyen süreçte *consubstantiation* kavramıyla "birlikte var olma" anlamında kullanılmıştır⁵⁷. Ancak Luther Mesih'in gerçek varlığını ayinle sınırlandırmıştır⁵⁸. Bu nedenle Trent Konsili (13. Oturum, Kanun 4) ekmek ve şarabın kutsanmasıyla birlikte, hatta komünyon alındıktan sonra geride kalan parçalarını dahi gerçek olarak vurgulamıştır⁵⁹. Ancak Luther de ayin esnasında Mesih'in tüm gerçekliğiyle var olduğunu, yani bedensel olarak inananlarla buluştuğunu ve onların da Mesih'in bedenini ve kanını gerçekten yiyip içtiklerini kabul etmiştir. Luther bu

⁵³ Mar Awa Royel, "The Sacrament of The Holy Leaven (Malkā) in The Assyrian Church of The East", *The Anaphoral Genesis of the Institution Narrative in Light of the Anaphora of Addai and Mari* (Acts of the International Liturgy Congress, Rome: Orientalia Christiana & Lilamé, 2013), 369.

⁵⁴ Royel, "The Sacrament of The Holy Leaven", 375-383.

⁵⁵ Tadros Yacoub Malaty, *Dictionary of Church Terms* (Alexandria: St. George's Coptic Orthodox Church, 1992), 44.

⁵⁶ Dursun Ali Aykıt, *Etiyopya Kilisesi* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2013), 142.

⁵⁷ Muhammet Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 148.

⁵⁸ Pohle, "The Real Presence of Christ in the Eucharist", 5/1283; Hakan Olgun, *Luther ve Reformu: Katolisizm'i Protesto* (Ankara: Eskiyeeni, 2016), 188.

⁵⁹ Schaff, *The Creeds of Christendom*, II/138.

görüşünü Mesih'in "bu benim bedenimdir." sözüne dayandırmıştır⁶⁰. O, İsa Mesih'in ekmeğin hem tözünde hem de arazlarında bulunabileceğini ve aynı şekilde ekmek ve şarabın tözünü kaybetmeyeceğini savunmuştur⁶¹.

Luther'in Mesih'in Evharistiyada bedeni ve kanıyla varlığı fikri Zwingli tarafından ayine inanmayanların katılabileceği gerekçesiyle reddedilmiştir. O, Mesih'in sözünü "bu benim bedenimi işaret eder." anlamında yorumlamış ve "Beni anmak için böyle yapın." sözüne dayanır şekilde Evharistiyayı Mesih'in çarmıhta kurbanını anma anlamında bir hatıra olarak görmüştür. Zwingli sembol anlamı yüklemiştir. O, Mesih'in varlığının ruhi olduğunu belirtmiştir⁶².

Calvin ise töz dönüşümünü kabul etmemiştir. O, İsa Mesih'in Evharistiyadaki varlığının maddî değil, manevî olduğunu belirtmiştir. Calvin Mesih'in varlığını güneşin gökte dururken ışığının insana ulaşmasına benzetmiştir⁶³. Calvin'e göre Evharistiya sakramental işaretiyle ruhsal olanı algılanır hale getirirken İsa Mesih'in bedeni ve kanı insanların ruhunu besler. Bu nedenle cevher dönüşümüne ihtiyaç duymaz. O, böylece gerçekliğini de kabul etmiş olur. Calvinciler, alınan İsa Mesih'in bedeni ve kanının (komünyonun) yargıya kadar etkisiyle (*vertu*) ve Ruh'un anlaşılmazlığıyla ruhları besleyerek yaşatacağını kabul ederler. Dolayısıyla Mesih ayinde maddi olarak bulunmaz ve ayin ruhsal olarak çarmıhın tekrarıdır⁶⁴.

Reform dönemi özellikle cevher dönüşümü üzerinden Evharistiyada İsa Mesih'in varlığı konusunu yeniden tartışmaya açmış ve çözmeyi hedeflemişse de sonucu başarılı olduğu söylenemez. Konu yine klasik tartışma alanında, sembol ve/veya gerçek bağlamında devam etmiştir. Özellikle gerçek kabul edenlerin farklı yorumlara sahip oldukları görülmüştür. Bu durum paradoksun devam ettiğini göstermektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak Evharistiyada İsa Mesih'in varlığı ve niteliği konusunda Kutsal Kitap çağından reformist kiliselere kadar ya sembol ya gerçek ya da hem sembol hem gerçek fikirleri ileri sürülmüştür. Bunun Yeni Antlaşma'dan itibaren geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü paradoksal bir durum vardır ve kaynağı da Yeni Antlaşmadır. Mesih'in ekmeğe "bu benim bedenimdir" demesi ekmeğin hem Mesih hem de ekmek olmasını ifade eder. Dolayısıyla Hıristiyanlar Mesih'in sözüyle eşyanın tabiatı arasında kalmış ve bunda bir bütünlük oluşturma gereği duymuştur. Bundan sonraki çabalar ise ikisini birleştirmek için yapılmıştır.

Kutsal Kitap'ta Son Akşam Yemeğinde kurulduğu kabul edilen Evharistiya sakramentinin en tartışmalı konusu İsa Mesih'in Evharistiyadaki varlığı meselesi

⁶⁰ Hakan Olgun, *Protestanlık: Sekülerliğin Teolojik Kurgusu* (İstanbul: MiletNihal, 2019), 199.

⁶¹ Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler*, 149.

⁶² Eroğlu, "Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya)", 449.

⁶³ Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler*, 159.

⁶⁴ Eroğlu, "Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya)", 450-451.

olmuştur. Bu mesele Patristik dönemde Kilise Babaları tarafından çoğunlukla sembol anlamı kavramlarla çözülmek istenmiştir. Ancak Mesih'in sözüne iman Evharistiyada Mesih'in varlığının gerçek olduğunu kabul etmeye de itmiştir. Bu nedenle sembol diyenler aynı zamanda Mesih'in sözünden hareketle gerçek olduğunu da kabul etmişlerdir. V. Yüzyıl başları itibariyle gerçek teolojisi daha yaygın hale gelmiştir. Ancak Kilise Babaları arasında sembol anlamına değinmeden gerçek olduğunun en açık ifadesi John Damascus'a aittir. Sonrasında IX. Yüzyılda gerçek fikrine sahip olanlar bulunsa da *transubstantiation* kavramı XI. Yüzyılda kullanılmaya başlamış, 1215 Lateran Konsili'nde resmileşmiş, Thomas Aquinas tarafından son biçimlendirmesi yapılmış ve Trent Konsili'nde (11 Ekim 1551) dogmalaştırılmıştır.

Katolik Kilisesi, *transubstantiation* kavramıyla töz dönüşümünü kabul etmiş ama ekmek ve şaraptan geride kalanların arazlar olduğunu, yani özlerinin Mesih iken şekil ve renklerinin madde olduklarını, yani bu konu ile ilgili Thomas Aquinas'ın yorumunu benimsemiştir. Buna karşı çıkan Luther ise hem cevher hem de arazlarıyla gerçek beden ve kan olduklarını ileri sürmüştür. Ancak bunu ayin esnasında geçerli olduğunu kabul etmiştir. Zwingli, Mesih'in sözünün gerçek değil işaret olduğunu söylerken aslında sembol kavramı çerçevesinde değerlendirmiştir. Calvin, Evharistiya sakramentinin ruhsal olarak ruhları beslemesi için ekmek ve şarabın töz dönüşümüne gerek olmadığını, dönüşümü Mesih'in etkisiyle yaptığını karara bağlamıştır. Diğer bağımsız kadim kiliseler ise hem *transubstantiation* kavramını kullanmadan gerçek dönüşüm fikrini benimsemişler hem de sembol veya bunu çağrıştıran bir kavramla açıklama getirmemişlerdir.

Sonuçta hem Mesih'in emrine iman etmeyi hem de eşyanın tabiatını kabul etmeyi gerektiren Evharistiyada İsa Mesih'in varlığının niteliği paradoksal yapısı nedeniyle genel bir kabulle karara bağlanamamıştır. Ancak, özellikle doğu kiliseleri John Damascus'da görüldüğü gibi akıl ve düşünceyle anlaşılamayacağını, dolayısıyla iman meselesi olduğunu kabul etmişlerdir. Böylece sonuçsuz mücadelelere, kavgalara, tartışmalara ve ayrılıklara meydan vermeden Mesih'in sözünü kabul ederek gerçek teorisini imanla karşılamışlardır.

KAYNAKÇA

Ambrose. "On the Mysteries". *NPNF²-10. Ambrose: Selected Works and Letters*. thk. Philip Schaff. 10/561-576. Christian Classics Ethereal Library, 2006.

Augustine, Saint. *Sermons on the Liturgical Seasons*. New York: Fathers of The Church, 1959.

Aykıt, Dursun Ali. *Etiyopya Kilisesi*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2013.

Baronius, Caesar vd. *Annales Ecclesiastici: Denuo et Accurate Excusi*. Barri-Ducis; Parisiis; Friburgi Helv: Ex Typis Consociationis Sancti Pauli, 1880.

Clement of Alexandria. "The Instructor". *ANF⁰². Fathers of the Second Century: Hermas, Tatian, Athenagoras, Theophilus, and Clement of Alexandria (Entire)*. thk. Philip Schaff. 2/328-484. Christian Classics Ethereal Library, 2004.

Cyprian. "Epistles of Cyprian". çev. Robert Ernest Wallis. *ANF⁰⁵. Fathers of the Third Century: Hippolytus, Cyprian, Caius, Novatian, Appendix*. thk. Philip Schaff. 5/488-737. Christian Classics Ethereal Library, 2004.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (1999), 439-453.

Faber, George Stanley. *Difficulties of Romanism in Respect to Evidence*. London: Thomas Bosworth, 1853.

Gieseler, John C. L. *A Compendium of Ecclesiastical History*. çev. John Winstanley Hull. 5 Cilt. Edinburgh: T.&T.Clark, 1853.

Guitmund of Aversa. "On The Truth of The Body and Blood of Christ in The Eucharist". çev. Mark G. Vaillancourt. *The Fathers of The Church Mediaeval Continuation*. thk. Gregory F. LaNave. 91-218. 10. Washington: The Catholic University of America Press, 2009.

Hodge, Charles. *Systematic Theology (III)*. New York: Charles Scribner's Sons, 1898.

Ignatius. "The Epistle of Ignatius to the Philadelphians". *ANF⁰¹. The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus*. thk. Philip Schaff. 1/129-140. Christian Classics Ethereal Library, 2002.

Ignatius. "The Epistle of Ignatius to the Smyrnaeans". *ANF⁰¹. The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus*. thk. Philip Schaff. 1/140-151. Christian Classics Ethereal Library, 2002.

Irenaeus. "Against Heresies". *ANF⁰¹. The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus*. thk. Philip Schaff. 1/508-955. Christian Classics Ethereal Library, 2002.

John Chrysostom. "The Homilies of St. John Chrysostom, on The Gospel of Saint John". çev. Philip Schaff. *NPNF1-10. St. Chrysostom: Homilies on the Gospel of Saint Matthew*. thk. Philip Schaff. 14/8-574. Christian Classics Ethereal Library, 2002.

John of Damascus. "Exposition of the Orthodox Faith". çev. S. D. F. Salmond. *NPNF2-09. Hilary of Poitiers, John of Damascus*. thk. Philip Schaff. 9/493-675. Christian Classics Ethereal Library, 2004.

Korhan, İbrahim. *Süryani Kadim Kilisesi'nde Evharistiya Sakramenti*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Lanfranc of Canterbury. "On The Body and Blood of The Lord". çev. Mark G. Vaillancourt. *The Fathers of The Church Mediaeval Continuation*. thk. Gregory F. LaNave. 29-87. 10. Washington: The Catholic University of America Press, 2009.

Malaty, Tadros Yacoub. *Dictionary of Church Terms*. Alexandria: St. George's Coptic Orthodox Church, 1992.

Olgun, Hakan. *Luther ve Reformu: Katolisizm'i Protesto*. Ankara: Eskiyeeni, 2016.

Olgun, Hakan. *Protestanlık: Sekülerliğin Teolojik Kurgusu*. İstanbul: MilelNihal, 2019.

Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri. çev. Dominik Pamir. İstanbul, 2000.

Pohle, Joseph. "Impanation". *The Catholic Encyclopedia* (Cd Edition, 2005). ed. Charles G. Herbermann. 7/1518-1520. New York: Robert Appleton Company, 1910.

Pohle, Joseph. "The Real Presence of Christ in the Eucharist". *The Catholic Encyclopedia* (Cd Edition, 2005). ed. Charles G. Herbermann. 5/1268-1291. New York: Robert Appleton Company, 1909.

Royal, Mar Awa. "The Sacrament of The Holy Leaven (Malkā) in The Assyrian Church of The East". *The Anaphoral Genesis of the Institution Narrative in Light of the Anaphora of Addai and Mari*. 363-386. Rome: Orientalia Christiana & Lillamé, 2013.

Salkeld, Brett David. *Transubstantiation: Sign and Reality in Ecumenical Dialogue*. Toronto: The University of St. Michael's College, The Degree Of Doctor Of Philosophy In Theology, 2013.

Scannell, Thomas. "Consubstantiation". *The Catholic Encyclopedia* (Cd Edition, 2005). ed. Charles G. Herbermann. 4/716-717. New York: Robert Appleton Company, 1908.

Schaff, Philip. *The Creeds of Christendom, Volume II, The Greek and Latin Creeds with a History and Critical Notes*. 3 Cilt. New York: Harper & Brothers, Franklin Squarie, 1877.

Seyfeli, Canan. *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.

Seyfeli, Canan. “Mesih Sırrı’: Sakramentler Fikrinin Kutsal Kitap’taki Dayanağı (Pavlus)”. *Ortadoğu ve Göç* 11/2 (2021), 332-375.

Seyfeli, Canan - Tanrıkuşu, Merve. “Hıristiyanlıkta Hayat Ağacı: İsa Mesih”. *Dicle İlahiyat Dergisi* XX/2 (2018), 16-41.

Tarakçı, Muhammet. *Protestanlıkta Sakramentler*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.

Tertullian. “The Five Books Against Marcion”. çev. Peter Holmes. ANF03. *Latin Christianity: Its Founder, Tertullian*. ed. Allan Menzes. thk. Philip Schaff. 3/432-823. Christian Classics Ethereal Library, 2006.

Theodoret. “Dialogues”. çev. Blomfield Jackson. NPNF2-03. *Theodoret, Jerome, Gennadius, & Rufinus: Historical Writings*. thk. Philip Schaff. 3/561-576. Christian Classics Ethereal Library, 2006.

Thomas Aquinas. *Summa Theologica*. Christian Classics Ethereal Library. Erişim 22 Kasım 2021. <https://www.ccel.org/ccel/a/aquinas/summa/cache/summa.pdf>

Ware, Timothy. *Ortodoks Kilisesi: Doğu Hıristiyanlığına Giriş*. çev. Mehmet Katar - Arif Gören. Ankara: Eskiyeeni Yayınları, 2019.

Ազաթանզեղնու. “Պատմութիւն Զայոց”. Մատենագիրք Զայոց. thk. Zaven Yegavian. Բ (Ե. Դար)/1302-1735. Անթիլիաս: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, 2003.

Գրիգոր Տաթևացի. Գիրք Քարոզութեան որ կոչի Ամառան հատոր. Կոստանդնուպոլիս, Թ. Զրատարակութեան., 1741.

Փաւստոս Բուզանդ. “Բուզանդարան Պատմութիւնք”. Մատենագիրք Զայոց. thk. Zaven Yegavian. Ա (Ե. Դար)/277-428. Անթիլիաս: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւն, 2003.

Britannica. “Consubstantiation”. Erişim 13 Kasım 2021. <https://www.britannica.com/topic/consubstantiation>

Merriam Webster. “Impanation”. Erişim 13 Kasım 2021. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/impanation>

Catholic Culture. “Impanation: Catholic Dictionary”. Erişim 13 Kasım 2021. <https://www.catholicculture.org/culture/library/dictionary/index.cfm?id=34110>

Merriam Webster. “Inivation”. Erişim 13 Kasım 2021. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/inivation>

K’rist’ian Dininde Ayn u Adetlerin Zuhuru, (Ermeni Harfli Türkçe). St’ambol: Şirketi Şarkie Basmahanesi, 1857.

Kutsal Kitap (Tevrat-Zebur-İncil). İstanbul: Kitabı Mukaddes, 2011.